

אַ מאָל האָט מען געקענט הערן מאַמע-לשון אויף די געטעבאַרגער גאַסן

“När vi gick hem från shil så hörde man jiddisch över hela Linnégatan”

Häromveckan hade Tom Shulevitz och jag nöjet att träffa Ros Mari Haitkin Janzon och Leopold Sommerfeld för att samtala om *alte yidishe tsaytn* i Göteborg. Att få lyssna till hur det kunde vara i det gamla judiska Göteborg direkt från källan var förstås högst intressant.

Artikelförfattaren i fint sällskap: här med Ros Mari Haitkin Janzon och Leopold Sommerfeld

De båda är bekanta sedan barndomen och har också gått i Nordhemsskolan och i Den judiska arbetsstugan på Risåsgatan. Det blev många skratt och kommentarer under samtals gång, när Leopold och Ros Mari i minnet återvände till det judiska livet i Göteborg. Sagotanten i Azaleadalen som efter sin föreställning bjöd på mjölk och bulle på Plikta! Hur man pratade jiddisch hemma, men hur föräldrarna ibland övergick till ryska för att barnen inte skulle förstå... Och alla judiska familjer, gemenskapen där man bodde och klassresan från Haga via Annedal till Linnéstaden.

Och förstås hur det gick senare. Det gick, som vi vet, bra för de allra flesta i denna immigrantgrupp, som integrerat sig så väl och bidragit till stadens utveckling. Flertalet av denna “förstageration” bibehöll också sin judiskhet och var flitiga gudstjänstbesökare, först i *shil* på Kaponjargatan, senare på Andra Långgatan och från 1971 på Storgatan 5. Mer om förhållandet mellan dessa invandare från öster och de etablerade svenska judarna i kommande nummer av Det Senaste.

De två har också en gemensam erfarenhet i att deras föräldrar invandrat till Göteborg; Ros Maris föräldrar kom från Riga respektive Moskva och Leopolds från staden Grajewo i “polska” Ryssland.

Om man drar en cirkel med utgångspunkt från den idag polska staden Grajewo, men med tidsperspektivet tidigt nittonhundratal, ska man finna något intressant: att inom endast 6 mil ligger städerna Grajewo, Rajgród, Szczuczyn och byn Sidra. Flera judiska göteborgsfamiljer har sina rötter i dessa trakter. *A shmitsiner yid* var förstås en som kom från Szczuczyn och kunde senare få sitt efternamn att bli Stutzinsky. Sidra var födelseorten för Aron Katz och familjen Sommerfeld lämnade som nämnts sin hem-

stad Grajewo för att hamna i Göteborg. Familjen Zakarowitz Bremell har sina rötter både i Grajewo och Szczuczyn. Också göteborgsfamiljen Turvall kan söka sitt ursprung i regionen, nämligen i Rajgród (ordagrant *Paradisstaden*).

Även de beryktade städerna Jedwabne, Wąsosz och Radziłów ligger i samma region. De har gjort sig kända för pogromerna 1941, då polacker mördade sina judiska grannar.

I början av nittonhundratalet var detta område, det så kallade Kongresspolen, en del av Tsarryssland. Dagens Polen “återuppstod” ju inte förrän efter första världskriget. Det ligger nu i den nordöstra delen av Polen. Då låg staden Grajewo endast tre kilometer från gränsen till Ostpreussen och Sidra hade nära till Vitryssland med närmaste storstad Grodno.

Den judiska befolkningen talade jiddisch sinsemellan, men ryska var ämbetsspråket. De flesta behärskade sannolikt även polska, eftersom lantbefolkningen huvudsakligen var polsk.

Tiden var orolig och pogromer var legio mellan 1903 och 1906. Man beräknar att minst två miljoner judar emigrerade från Ryssland under perioden 1880-1914. De flesta kom till USA, men även till oss kom många baltiska och polsk-ryska judar, det vill säga från dåtida sydvästra Ryssland (dagens nordöstra Polen), Vitryssland, Ukraina och Moldavien. Judarnas utsatthet, den politiska och ekonomiska situationen i området var goda skäl för att söka sig ett bättre liv.

Många önskade säkert att komma till *di goldene medine*, Amerika, men av olika orsaker fastnade man på vägen. Hamburg var en utskeppningshamn men även Göteborg.

Efter fyra års militärtjänst som kavallerist i Finland sökte Leopolds pappa Eli lyckan utanför Ryssland men gav sig iväg ensam för att senare kunna hämta sin hustru Bashke. Väl i Göteborg räckte inte pengarna för vidare resa, men han hade lyckan att träffa en svensk byggmästare, som lovade att hjälpa honom, om han i sin tur gav ett löfte om att stanna hos sin nya arbetsgivare. Och *Reb Sommerfeld* visade sig vara en duktig snickare, *a geshikter stolier*, vilket man kan övertyga sig om genom att titta upp på Hagakyrkans torn. Det var han med om att bygga!

Efter några år kunde Eli Sommerfeld ta hit sin fru och bilda familj. Ros Maris far, Samuel Haitkin, var bara 17 år när han kom till Göteborg 1905 med sin mor och sina syskon. Efter att ha besökt Moskva 1920 fick han via en shadkhn kontakt med sin Anna, som kom till Sverige 1928.

Leopold och Ros Mari berättar mer i septembernumret av Det Senaste!